

Notiqlik san'ati va uning turlari

Go'zal Erkinovna Xalikulova

Annotatsiya: Xotinlar yaxshi tarbiyali bolalarni yetishtirurlar. Ularning tarbiyalari orqali dunyoda ulug' zotlar yetishib chiqishi muqarrardir. Agar ayol o'qigan bo'lsa, o'zining kim ekanligini, nima vazifani bajarish lozim ekanligini biladi. Oilasi va atrofdagi kishilar bilan yaxshi muomalada bo'ladi, nihoyat Alloh Taoloning amriga muvofiq hayot kechiradi", deyiladi hadislarda. Mavjud lingvistik adabiyotlarda notiq, notiqlik, notiqlik san'ati; voiz, voizlik san'ati kabi tushuncha va atamalarga duch kelamiz. Xalq orasida so'zga chechan, so'zga usta, so'z ustasi, so'zamol, so'zamollik, so'zni boplaydi, gapni do'ndiradi, gapga usta, chiroyli gapiradi singari iboralar bor. Keltirilgan so'z va iboralarning barchasi inson nutqining, inson kamolotining darajasini, umumiy, jo'n nutqdan farqlanadigan nutq namunalarini ifoda qiladi.

Kalit so'zlar: oilaning baxtu, tarbiya, tezkor zamon, sabr-qanoat, mustahkam iroda, ishbilarmonlik qobiliyati, notiqlik, olima va rahbar ayollar

Oratory and its types

Gozal Erkinovna Khalikulova

Abstract: Women bring up well-bred children. It is inevitable that great men will grow up in the world through their upbringing. If a woman is educated, she knows who she is and what her duties are. He gets along well with his family and the people around him, and, finally, lives according to the commandment of Allah Almighty, "the hadith says. Oratory, eloquence, the art of eloquence in existing linguistic literature; we come across such concepts and terms as a preacher, the art of preaching. Among the people there are such expressions as eloquent, word master, word master, talkative, talkative, eloquent, freezes speech, word master, speaks beautifully. All these words and phrases express the level of human speech, the level of maturity of a person, speech turns that differ from ordinary, lively speech.

Keywords: family happiness, education, quick time, patience, strong will, business skills, eloquence, women-scientists and leaders

"Oilaning baxtu saodati xotinlarning aqlli-yu, ilmi bo'lishlariga bog'liq. Xotinlar yaxshi tarbiyali bolalarni yetishtirurlar. Ularning tarbiyalari orqali dunyoda ulug' zotlar yetishib chiqishi muqarrardir. Agar ayol o'qigan bo'lsa, o'zining kim

ekanligini, nima vazifani bajarish lozim ekanligini biladi. Oilasi va atrofdagi kishilar bilan yaxshi muomalada bo'ladi, nihoyat Alloh Taoloning amriga muvofiq hayot kechiradi", deyiladi hadislarida. Darhaqiqat, samimiy tabassumi, sog'lom va chiroyli yuzi, maftunkorligi, bilimdon va ishbilarmonligi bilan kishilarda havas tuyg'usini uyg'ota oladigan bugungi kunning ziyoli ayollari nafaqat oilada, jamiyatimizning barcha sohalarida ham xususan, ijtimoiy, maorif va madaniyat sohalarida o'zining ulkan hissalarini qo'shib kelmoqdalar. Ayniqsa, bugungi yangiliklarga boy, tezkor zamonda rahbarlik lavozimlarida faoliyat olib borayotgan ayollarning jamoada, yosh-u, qariyalar bilan til topishib, ularni namunali va sifatli ishlashga undab ishlashning o'zi bo'lmaydi. Buning uchun unda sabr-qanoat, mustahkam iroda, ishbilarmonlik qobiliyati bo'lishi bilan birga notiq ham bo'lish kerakligi talab etiladi. Shu nuqtai nazardan rahbar ayollarda notiqlik san'ati va imidjini oshirishga doir ba'zi masalalarga to'xtalib o'tishni joiz deb bildim.

Mavjud lingvistik adabiyotlarda notiq, notiqlik, notiqlik san'ati; voiz, voizlik san'ati kabi tushuncha va atamalarga duch kelamiz. Xalq orasida so'zga chechan, so'zga usta, so'z ustasi, so'zamol, so'zamollik, so'zni boplaydi, gapni do'ndiradi, gapga usta, chiroyli gapiradi singari iboralar bor. Keltirilgan so'z va iboralarning barchasi inson nutqining, inson kamolotining darajasini, umumiy, jo'n nutqdan farqlanadigan nutq namunalarini ifoda qiladi. Hamma ham agar u nutqiy nuqson bilan tug'ilmasa gapiradi. Ammo hamma ham bir hilda gapga chechan, o'ta chiroyli gapiruvchi bo'lavermaydi. Nutqiy chechanlik - notiqlik alohida qobiliyatdir. Chinakam notiqlik mahoratiga tabiiy qobiliyat bilan bir qatorda o'z tili, nutqi ustida tinimsiz ishlash natijasida erishadilar.

O'tmishda va o'tmishga oid adabiyotlarda alohida nutqiy mahorat bo'lgan notiqlik ko'rinishlari odamlarning kundalik nutqidan, nutqiy faoliyatidan farqlangan. Chinakam san'at, alohida qobiliyat ma'nosidagi notiqlik barcha kishilar uchun ham xos bo'lmagan.

Har qanday nutq "notiqlik" namunasi va uning egasi chin ma'noda notiq degan emas. Notiqlik qadimiy davrdan beri alohida mahorat, san'at sifatida, insondagi maxsus, noyob qobiliyati talqin etilib kelinadi. Shu tufayli notiqlik alohida san'at sanaladi va har qanday og'zaki nutq shakli yoki nutqiy mahorat notiqlik bo'lavermaydi.

Ma'lumki, notiqlik san'atida tinglovchini, ommani o'ziga tortishga intilish maqsadi birinchi o'rinda turadi. Notiq nutqi chiroyli, jozibali bo'lishi shart. Chiroylilikka erishish uchun nutqning mazmuniga, mantiqiy kuchiga, jumlar jimjimadorligiga katta e'tibor berishi kerak. "Notiqlik avvalo chiroyli gapirishdir. Ammo nutqning faqat chiroyli bo'lishi yetarli emas, har qanday bema'ni safsatalarni ham juda chiroyli qilib gapirish mumkin. Bu esa notiqlik emas, vaysaqilik sanaladi". (Sodiqova M., Jo'raev J. So'zdan so'zning farqi bor. T., "Fan" 1966, 7-8 betlar)

Notiq nutqi ham nutqiy jarayonga ongli munosabatda bo'lishlik bilan xarakterlanadi, ammo bu onglilik nutqning tashqi sifatlarida ko'rinadi.. Bunga u yoki bu uslubga xos talaffuz, ohang, ritorik figuralar va shu kabilar kiradi. Notiqlik nutqi sintaktik nuqsonlardan holi bo'lar ekan, bu o'sha tashqi ifodaviylik holatlari tufaylidir.

Hozirgi kunda notiqlik tushunchasi va notiq termini alohida mahorat va san'at ma'nosida emas, balki, jo'n, ommaviyroq ma'noda tushunilmoqda va qo'llanilmoqda. Har qanday ma'ruza o'qiydigan, nutq so'zlagan kishini notiq deb atalayotganini kuzatish mumkin. Bu haqiqiy notiqlikdan, ya'ni klassik notiqlikdan uzoqlashish desa bo'ladi. To'g'ri, notiqlik nutqning og'zaki shakli. Notiqlik san'ati-og'zaki nutq san'atidir. Notiqlik alohida shaxsning nutqiy mahoratini, san'atini ifodalaydi. Notiqlik asosan nutq vositasida kishilarga muayyan g'oya va maqsadlarni yetkazishni va ularni ma'lum maqsadga jalb qilishni taqozo qiladi.

Notiq nutqi esa asosan ko'pchilik tinglovchiga, keng auditoriyaga mo'ljallangan bo'ladi. Notiqni birdan ortiq shaxslar tinglaydi. Nutq madaniyati mana shunday tinglovchilardan tashqari kishilar orasida odatiy suhbatni, yakka kishiga qaratilgan nutqlarni ham o'z ichiga oladi. Notiqlik, ko'proq nutqning mazmuniga, mantiqiy asoslariga, mundarijaviy tuzilishiga e'tibor qiladi. Notiqlik asosan aniq bir shaxs - notiq yoki guruhlar - notiqlar nutqi haqida qayg'uradi.

Notiqlik san'ati qo'llanilishiga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi; ijtimoiy-siyosiy nutq, akademik nutq (ma'ruza, ilmiy ma'ruza), undan tashqari auditoriya notiqligi (oliy o'quv yurtlari, kollej, litsey talabalari va o'quvchilari uchun ma'ruzalar), ijtimoiy-maishiy nutq (turli tadbir, yubileylardagi nutq), diniy va'zxonlik kabilardir. Referat-taqriz, og'zaki suhbat-seminar, mo'jaz ma'ruza, prezintatsiya, bahs-munozara, inrtervyular ham notiqlik talablaridan kelib chiqqan holda olib boriladi.

Notiqlik san'atining shakllari ham mavjud bo'lib, bu - monologik nutq (ma'ruza, doklad), dialogik nutq (bahs-munozara, suhbat).

Aytilayotgan fikrni tanglovchiga yetib borishi va uning xulqiga ta'sir etishi notiqning so'zlash mahoratiga bog'liqdir. Oddiy gaplashganda notiqona nutqning farqi shundaki, notiq har bir aytilayotgan so'zga, gapga, so'z bog'lamlariga alohida munosabatda bo'ladi. O'z fikrini qanday libosda taqdim etayotganligiga qiziqadi. Bunda adabiyot til normalariga qat'iy rioya qilishlik talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Холиқулова, Г.Э. (2007). Саҳна нутқи. Тошкент-2007 й.
2. Холиқулова, Г.Э. People's poet of uzbekistan mukhammad yusuf – singer of the native land and love. International conference. Pages 154-159.

3. Гўзал Эркиновна Халикулова. Саҳна нутқи ва жонли тил. Мулоқот, Тошкент. 35 – бет.
4. Гўзал Эркиновна Халикулова. Маннон Уйгур – выдающийся режиссёр узбекского театра и мастер по сценической речи. Эдебиет және өнер институты, Алматы. Вопросы литературы и искусства им. М.Ауэзова. 59-60 стр.
5. Гўзал Эркиновна Халикулова. Саҳна нутқи ва жонли тил. Мулоқот, Тошкент. 35-бет.
6. ГЭ Халикулова. Актёрлар нутқда Навоий шеърляти. Театр, Тошкент. 10-11- бетлар.
7. Гўзал Эркиновна Халикулова. Саҳнада тарихий мухит тасвири. Театр, Тошкент. 20-21- бетлар.
8. Гўзал Эркиновна Халикулова. Искусство речи в историко-поэтических спектаклях. / Искусство Узбекистана. История и современность. Материалы научно-практической конференции молодых ученых. Ташкент: Поколение нового века. Стр. 50-51.
9. Гўзал Эркиновна Халикулова. Замонавий театр ҳақида шахсий мулоҳазалар. Қалдирғоч, Тошкент. №1(4). 2 – бет.
10. Гўзал Эркиновна Халикулова. Вопросы сценической речи в интерпретации узбекской исторической драмы (80-90-е годы). Автореферат 2004 г. стр. 1 – 21.
11. ГЭ Халикулова. Саҳнани актёр безайди. Театр, Тошкент, 22-23-бетлар
12. Guzai Khalikulova. “Мирзо Улуғбек” тарихий драмасида тил масалалари. /Сб науч. тр. “Нафосат”. 144-147.
13. Гўзал Эркиновна Халикулова. Саҳна нутқи (тарихий драмалар талқинида). Ўқув қўлланма. Тошкент. ЎзДСИ. 1 – 9 – бет.
14. Гўзал Эркиновна Халикулова. Husni ta'il - искусство силы. Журнал Театр, Ташкент. № 6. 14-15 стр.
15. Гўзал Эркиновна Халикулова. Чувство уважения. Журнал Калдирғоч, Ташкент. Стр 41.
16. Гўзал Эркиновна Халикулова. Гигиена и техника чтения книг. Журнал Калдирғоч, Ташкент. 21(42).
17. Гўзал Эркиновна Халикулова. Муסיқий ижрочиликда ёшларнинг фаоллигини ошириш ва уни ривожлантириш масалалари. Тошкент ТДМИ, (Тўплам).
18. Гўзал Эркиновна Халикулова. Санъат равнақи йўлида. Журнал Қалдирғоч, Тошкент. 2010/1.
19. Гўзал Эркиновна Халикулова. Хассос сўз устаси. “Мухсин Ҳамидов (Бадий сўз устаси)” номли монографияси учун мақола 2010. ЎзДСИ. 8 – бет.

20. Гўзал Эркиновна Халикулова. Маънавий баркамоллик давр талаби. ЖизПИ, тўплами. 363 – бет.

21. Гўзал Эркиновна Халикулова. Ўзбекистон давлат санъат институтида кадрлар тайёрлаш сифатини яхшилаш ва соҳани ривожлантиришда амалга оширилаётган ишлар. Ўзбекистон санъати ва маданиятида замон қаҳрамони образини яратиш муаммолари ва ечимлари” Тўплам. ЎзДСИ.

22. Гўзал Эркиновна Халикулова. Юрт тараққиёти, халқ фаровонлиги ҳамда баркамол авлодни тарбиялашда санъатнинг роли. Халқаро Симпозиум материаллари тўплами.

23. Гўзал Эркиновна Халикулова. Формирование сценической речи в профессиональных спектаклях и роль системы Станиславского в развитии театрального искусства. Брянск, Сборник материалов VI Международного симпозиума. Стр. 219 – 225.

24. Гўзал Эркиновна Халикулова. Замонавий раҳбар аёлнинг профессионал нутқини оширишга доир. 2012 й. “Аёл – маънавият гулшани” ЖизПи., 4-Республика илмий-амалий конференцияси Тўплам.

25. Гўзал Эркиновна Халикулова. Актёрнинг сахна нутқи маҳоратини эгаллашда нафасни такомиллаштирувчи янги услубий изланишлар. 2012/3/27. Глобаллашув жараёнида хореография санъати соҳасида миллийликни сақлаш муаммолари 2- республика конференцияси. Тошкент.

26. Гўзал Эркиновна Халикулова. Театрларда адабий тил масъулияти. 2013 й. Янги давр санъати: анъанавийлик ва трансформацион жараёнлар. Тошкент, Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти. 82-84 бет.

27. Гўзал Эркиновна Халикулова. Спектакль яратишда сўз ва ҳаракат уйғунлиги масалалари. 2014. Тошкент.: “Мумтоз сўз”. 110-114 бетлар.

28. Гўзал Эркиновна Халикулова. Саҳна асарларида қаҳрамон характерини яратиш масалалари. Республика илмий-назарий ва амалий конференция материаллари. Тошкент: Наврўз. 112 – 117 бетлар.

29. Гўзал Эркиновна Халикулова. Институтда олий малакали илмий ва илмий педагог кадрлар тайёрлашнинг долзарб муаммолари. Театр// – Тошкент: 2014. (3). 9 -10 – бет.

30. Гўзал Эркиновна Халикулова. Сўз масъулиятини англаш ҳам санъат. Хуррият// – Тошкент. (43) 6-7 бетлар.